

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

**КАТЕДРА: ИСТОРИЧЕСКО И СИСТЕМАТИЧЕСКО
БОГОСЛОВИЕ**

Професионално направление „РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ“ – 2.4
(Патрология)

Йоаннис Стефанос Каминис

**Пътят на духовен възход според Евагрий
Понтийски**

Автореферат

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен
доктор

Научен ръководител: доц д-р Светослав Светозаров Риболов

София, 2020

Съдържание

I. УВОД

Преоткриването на един загадъчен монах

1. Цел, задачи и метод на изследването	3
2. Първите научни открития и изследвания за Евагрий Понтийски от края на XIX в. до 1933 г.....	8
3. Изследванията на Karl Rahner и Юстин Мойсеску за Евагрий Понтийски .	10
4. Hans Urs von Balthasar и отрицателното му мнение за Евагрий Понтийски.....	11
5. Тезите на Antoine Guillaumont за Евагрий Понтийски	12
6. Евагрий Понтийски в изследванията на отец Gabriel Bunge.....	13
7. Други съвременни изследвания за Евагрий Понтийски.....	14

II. ИЗЛОЖЕНИЕ

Първа Глава: Жизненият път на Евагрий Понтийски: от града в пустинята

1. Извори за живота на Евагрий Понтийски.....	17
2. Евагрий Понтийски в Мала Азия.....	18
3. Евагрий Понтийски в Константинопол.....	18
4. Евагрий Понтийски в Палестина	19
5. Евагрий Понтийски в Египет	20
6. Евагрий Понтийски – духовен отец и писател	20
7. Евагрий Понтийски и оригенистките спорове	21
8. Посмъртното наследство на Евагрий Понтийски.....	21

Втора Глава: Деянието (πρᾶξις): първата степен на духовния възход

1. Основни понятия	22
а. Терминът „деяние/практика“ в богословието и философията	22
б. Дефиниция на Християнство и Царство Божие	23
в. Страстите и борбата срещу тях според стоиците	23
г. Разлики между стоиците и Евагрий Понтийски.....	24
2. Осемте помисли в мисълта на Евагрий Понтийски.....	24
а. Ученията за греховете преди Евагрий Понтийски	24

б. Осемте помисли според Евагрий Понтийски.....	25
в. Помисълът на чревоугодieto	25
г. Помисълът на блудството.....	25
д. Помисълът на сребролюбieto.....	25
е. Помисълът на печалта	26
ж. Помисълът на гнева	26
з. Помисълът на унинието.....	26
и. Помисълът на тщеславието.....	27
й. Помисълът на гордостта.....	27
к. Признаците на безстрастието.....	27

Трета глава: *Гностикът и познанието (γνῶσις): втората степен на духовния възход*

1. Същността и съдържанието на книгата „Гностик“.....	28
2. Гностикът и научното предание на Късната античност	29
3. Гностикът в монашеския контекст на Келия.....	29
4. Разликата между светско и духовно познание.....	30
5. Гностикът като духовен ръководител и съвършен християнин.....	30

Четвърта глава: *Богословието в контекста на „Гностическите глави“ третата степен на духовния възход*

1. Съдържание и същност на „Гностическите глави“	31
2. Тринитарното богословие в Ориген и Евагрий Понтийски	32
3. Предсъществуването на душите.....	32
4. Видовете съзерцание и логосите на съществуващите неща.....	33
5. Сапфирната светлина на ума	34

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ .....

35

IV. САМООЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ.....

37

V: НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ .....

38

I.УВОД

Преоткриването на един загадъчен монах

1.Цел, задачи и метод на изследването

Понятието за духовен възход или напредък (πνευματικὴ προκοπή) ¹ е основно за цялото аскетическо богословие през всички векове. Всъщност това понятие се появява за първи път в *Житие на св. Антоний Велики* от св. Атанасий Велики: „Той не си припомняше миналото, а всеки ден, започвайки с аскеза, повече се стремеше към възход, като повтаряше непрекъснато казаното от св. ап. Павел: „като забравям, що е зад мене, и като се силно стремя към това, що е пред мене“². Този духовен възход се основава на силния библейски реализъм, вярата в Бога и върху схващането, че „борбата на християните не е против кръв и плът, а против началствата, против властите, против светоуправниците на тъмнината от тоя век и против поднебесните духове на злобата“ (Ефес. 6:12). Това означава, че появявата на аскетизма и монашеството в древното Християнство не е бягство от действителността и проблемите на всекидневния живот, нито е отхвърляне на материята като зло, а се идентифицира с определен начин на живот, имащ за основа духовния възход.

Настоящата работа навлиза в дълбините на мисълта на личност, която с писанията си е повлияла неимоверно много източното и западното монашество.

Това е един от най-изтънчените богослови и мислители н IV в., и този който, за първи път е систематизирал схващанията за духовния възход, виждайки в него различни степени на усъвършенстване.

Несъмнено Евагрий Понтийски е една от най-интересните личности на Късната античност и на християнското монашество. Той е ученик на св. Василий

---

¹ Думата *προκοπή* се превежда буквално като напредък, но смисълът ѝ в *Житие на св. Антоний Велики* се идентифицира с духовния възход.

² Αθανάσιος Αλεξανδρείας, *Βίος και Πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου* (PG 26, 853B). Срв. Γ. Σταυρόπουλος, *Νηπτική Θεματική τοῦ Δ' Αἰώνα* (Αθήνα: Δόμος, 2005), 107.

Велики, дякон на св. Григорий Богослов, докато е архиепископ в Константинопол; близък приятел е на преп. Мелания Римлянка и на Руфин Аквилейский. Също така, той е последовател на св. Макарий Александрийски и на св. Макарий Египетски в пустинята на Египет. Учител е на св. Паладий Еленополски, както и приятел на св. Йоан Касиан – знакови фигури в ранното монашество. Неговите писания са привлекателни, пълни с духовността на ранното монашество и притеглят вниманието на изследователите в епохата на Новото време. Същевременно писанията му изглеждат тайнствени и трудни за онзи, който не е посветен във философския език на неоплатонизма и богословието на Ориген. Възможно е тази загадъчност да е довела до осъждането му, което оказва сериозни последици върху разпространението на творбите му в по-късни епохи.

Целта на настоящото изследване е не само да представи личността на Евагрий Понтийски, а най-вече аналитично да се разкрие богословският му метод, който има за цел постигането на по-висше духовно състояние и приближаване на човека към Бога. Настоящият труд е опит да се реконструира и осмисли процесът на духовен възход според понтиецата. Той го обяснява, разделяйки го на различни степени, но виждайки неговата основа в преодоляване на страстите, борбата срещу демоните, молитвата като разговор с Бога и появяването на Божията светлина в ума. Несъмнено всички тези теми са важни и актуални не само за богословската наука, а също и за всеки християнин, който се интересува за практикуването на християнския начин на живот в съвременното време. Евагрий Понтийски е първият писател, който систематизира и представя подробно определените степени на духовния възход. Тези степени са три: деяние, естествено съззерцание и богословие (πρακτική, φυσική θεωρία, θεολογία). Във всяка от тези степени човек трябва да реши определени задачи, които постепенно го възвеждат към Бога.

За да се реконструира смисълът и значението на духовния възход според Евагрий Понтийски в изследването са обособени следните конкретни задачи:

Първата е да се представи животът на Евагрий Понтийски и рецепцията на мисълта му в църковното Свещ. Предание, както и влиянието на други църковници, допринесли върху развитието на богословския му метод. Тази задача е решена в първата глава. *Втората* задача има централно значение, защото цета й

е да разкрие богословския метод на Евагрий Понтийски, т.е., да изясни първата степен на духовния възход, наречена деяние (πρακτική, πράξις), което има за върховна своя цел безстрастието (ἀπάθεια); във връзка с деянието се анализират и осемте зли помисли (λογισμοί), които трябва да бъдат преодоляни, за да може да се постигне безстрастие. Също така, важно е да се изяснят различните влияния на философията на Късната античност, които са дали изразни средства за изграждането на Евагриевата богословска система. Тази задача се изпълнява във втората глава. *Третата* задача се състои в анализирането на книгата „Гностик“ (Γνωστικός), която има пряка връзка с втората степен на духовния възход според Евагрий. Тази книга може да се възприеме и като наръчник за духовен отец, т.е., в езика на Евагрий – за *гностик* (γνωστικός) – този, който притежава познанието, за да може да въведе начинаещите в пътя на духовното възхождане. Тази задача е тясно свързана с предишната, тъй като всеки човек, който е достигнал безстрастие, се намира пред състоянието на духовното познание. Въпреки това, гностикът като християнски учител не се занимава просто с деянието, а също наставлява начинаещите в него. Тази конкретна задача е решена в трета глава. *Четвърта* задача включва анализа на книгата „Гностически глави“ (Κεφάλαια Γνωστικά) – най-сложната и най-обширна творба на Евагрий Понтийски, която открива цялата му богословска система. Тя е посветена на въпроси относно земния и духовния свят. Естествено тази творба е достъпна само за онези, които се намират по пътя на богословието (θεολογία), т.е., монаси, които вече са вкусили божественото познание и могат да разберат върховните истини на богословието. Тази последна задача е темата на четвъртата глава.

Методологията на изследването в първата глава следва историко-аналитичния метод, който се основава на първоначално идентифициране на първостепенните извори относно разглежданата тема. Това означава, че се отдава специално внимание на съчинения, които се отнасят до Евагриевата богословска мисъл, т.е. писанията на Евагрий Понтийски, исторически извори, които ни уведомяват за личността му, както и изложения насочени против Евагрий. Освен това, използвани са и второстепенни източници на съвременни изследователи, които се занимават с ранното монашество и по-конкретно с Евагрий Понтийски.

Целта на този метод е да се направи опит за дълбинен прочит на смисъла на текста в съответствие с контекста, в който е писан, като мисълта на Евагрий се разгледа критично и в рамката на православното богословие, което в крайна сметка е оценило Евагрий като оригенист. Това се прави, като се подходи критично към изворите и като се установи дали текстовете идват от един единствен източник, и също – като се идентифицира автентичността на съчиненията.

Във втората, третата и четвъртата глава са използвани систематичният и сравнително-аналитичният методи. Първият позволява отделянето и анализирането в систематичен план степените на духовен възход и видовете страсти и добродетели, описани от Евагрий въз основа на духовния му опит. Вторият е използван за особено важното съизмерване на богословието на Евагрий с мисълта на други автори от епохата, както и на древните философи. Важно за настоящето изследването е критичният поглед върху философията и богословието на Късната античност от знаменития френски историк на философията Pierre Hadot. Накратко, проектът на Pierre Hadot като учен е бил да открие значимостта на древногръцката и римската философия за съвременния човек чрез един основен херменевтичен ключ. Той настоява, че древната философия трябва да се определя като начин на живот, а не като някаква форма на аналитичен дискурс или мисъл. Според него древната философия е начин да съществува в света – практика, която трябва да бъде практикувана във всеки момент и целта ѝ е да преобразува целия живот на практикуващия³. Християнството, а още по-конкретно християнското монашество, е било и още е най-вече начин на живот. Не е възможно да се интерпретират правилно текстовете, които произхождат от монашеските среди, без да се вземе предвид конкретният начин на живот, които тези текстове искат да насърчават. Важно е да разграничим, както и Pierre Hadot прави, интерпретирайки древната философия между формите на дискурса, т.е. съвкупността от езика, специализирания речник, който се използва в дадена област на интелектуалното изследване и начина на живот. Формата на дискурса са философският и монашеският език и речник, които ориентират човека към нов

---

³ Вж. Pierre Hadot, *Philosophy as a way of Life*, transl. Michael Chase, ed. Arnold I. Davidson (Oxford: Blackwell, 1995), 26-36; Pierre Hadot, *What is ancient Philosophy?*, transl. Michael Chase (Cambridge MA: Harvard University Press, 2004).

начин на живот, промяна в начина, по който разбира и гледа светът, и този начин най-сетне го води до преобразяване на целия му живот. Така, философията в древния свят никога не е била това, което често може да изглежда днес – а именно форма на абстрактно мислене, практикувана от малка група академични професионалисти. Философията е била най-вече начин на живот, придружен от определена форма на дискурс. Този подход може да се приложи и към християнската мисъл на епохата, която има непосредствена връзка с философията на Късната античност, но развива свой собствен дискурс, имащ преди всичко сотириологичен характер.

2. Първите научни открития и изследвания за Евагрий Понтийски от края на XIX в. до 1933 г.

През последните години броят на изследванията за Евагрий Понтийски нараства, тъй като понтиецът предизвиква голям интерес сред изследователите поради влиянието му върху систематизирането и развитието на християнското аскетическо богословие или богословието на християнския подвиг. Преоткриването на богословската мисъл на Евагрий показва, че той е мислител без граници, чиито идеи се разпространяват както на Запад, така и на Изток. Голяма част от изследванията разглеждат въпроси, свързани с личността на Евагрий Понтийски, начинът по който анализира помислите (*λογισμοί*), учението му за добродетелите и молитвата.

Първото събитие, което помага Евагрий Понтийски да бъде преоткрит от съвременната наука, е възстановяването и издаването на писанията му, не само оригиналните, които са написани на гръцки език, но и тези, които се намират в древни преводи⁴. През 1907 г. о. Барсег Саргисян от Мехитаристкия манастир във Виена публикува сборник с Евагриевы творби в арменски превод със заглавие *Srboy horn Evagri Pontac'woy. Vark' ew matengrutiwnk' targmanealk'i yowne i hay barbar i hingerord daroy*⁵.

⁴ Вж. Augustine Casiday, *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus* (New York: Cambridge University Press, 2013), 1.

⁵ Ibid.

През 1912 г. се публикуват в немски превод от Wilhelm Frankenberg съчинения на Евагрий от Cod. Vatic. Syr. N. 178 и части от други – от Британския музей (Addit. 14578 допълнени с Addit. 1767) ⁶ . В този сборник се съдържат *Kephalaia Gnostica/Κεφάλαια Γνωστικά* с коментар на Мар Бабай, *Skemmata, Antirrheticus, Gnosticus, Protrepticus, Paraeneticus, Ad Virginem, Epistula Fidei, Epistula lxii* и *Epistula ad Melaniam*. Интересно е, че Франкенберг забелязва, че творбите на Евагрий, особено *Гностическите глави*, са „плод на велик учител, който въпреки, че изглежда зависим в мисълта си от Ориген и неговата школа, е оказал голямо влияние върху аскетизма и християнското монашество“⁷. С тези сирийски преводи Франкенберг открива разпръснатия Евагриев корпус и го публикува с надеждата „съкровищата на Източната църква“, които са скрити в преводите на сирийците, да бъдат преоткрити ⁸ . През 1913 г. се публикува критичното издание на *Към монасите в манастирите и общностите (Ad Monachos)* и *Съвет към девицата (Ad Virginem)* от Hugo Greßmann⁹. Съчинението *Ad Monachos* (Πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίοις ἢ συνουδίαῖς μοναχοῦς) съдържа 137 **πινι**, написани в двустиие и наподобяващи библейската книга *Притчи Соломонови*.

През 1923 г. Robert Melcher публикува една ценна монография, която доказва, че осмото писмо дотогава приписвано на св. Василий Велики, всъщност е било написано от Евагрий Понтийски. Още преди 1923 г. J. Schäfer е считал това писмо за неавтентично и през 1922 г. J. Bessières е доказал, че *8-то писмо* не съответства на общата традиция на писмата на св. Василий Велики¹⁰. Интересно е, че W. Bousset и R. Melcher са доказали едновременно и самостоятелно един от друг, че *8-то писмо* от корпуса писма на св. Василий Велики, което носи заглавие

---

⁶ Wilhelm Frankenberg, ed. trnls, Euagrius Ponticus, *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen Philologisch-Historische Klasse*, V. 13, N. 2, Wilhelm Frankenberg, ed. trans (Berlin:Weidmannsche Buchhandlung, 1912).

⁷ Ibid., 1.

⁸ Μαρία Καράμπελια, „Η θεολογική γνωσιολογία στον Μακάριο Αιγύπτιο, Ευάγριο Ποντικό και Διάδοχο Φωτικής“ (докторска теза, Солунски университет „Аристотел“, 1996), 60.

⁹ Hugo Greßmann, *Nonnenspiegel und Mönchsspiegel des Euagrius Pontikos: Zum ersten Male in der Urschrift*, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 39.4 (Leipzig: J.C. Hinrichs, 1913).

¹⁰ William A. Jurgens, trnsl, *The Faith of the Early Fathers*, vol. 2 (Collegeville Minnesota: The Liturgical Press, 1979), 1.

Апология до кесарийците за отстъплението и за вярата, всъщност е написано от понтиец до монаси, обитаващи района на Кесария¹¹.

През 1930 г. една статия на Marcel Viller разкрива влиянието на Евагрий върху св. Максим Изповедник. Авторът даже твърди, че това влияние оправдава твърдението, че св. Максим Изповедник може да се смята за задочен ученик на Евагрий Понтийски¹². Трябва още да добавим, че след 1930 г. се появяват изследвания върху неговата мисъл и преводи на негови съчинения от Irénée Hausherr, който се смята за основател на изследването на източната християнска духовност в академична среда¹³. Благодарение на аргументите, изложени от Hausherr Hausherr, се доказва, че текстът *Слово за молитвата (Περὶ Προσευχῆς)* е написан от Евагрий Понтийски, а не от св. Нил Анкирски и също – че съдържанието на тази работа е в духа на Евагриево учение.

През 1931 г. бива публикуван от Joseph Muyltermans гръцкият текст на *Размишленията (Σκέμματα)* и след три години е публикувано още едно изследване за арменската и арабската версии на текста¹⁴. Първоначално се е считало, че сирийската версия, която се състои от 60 глави, е била допълнение към *Шестстотин гностически глави (Εξάκόσια προγινωστικά προβλήματα)*, които всъщност са 540, и това мнение се дължи до Мар Бабай, който е писал коментар към тях¹⁵.

3. Изследванията на Karl Rahner и Юстин Мойсеску за Евагрий Понтийски

През 1933 г. Karl Rahner публикува една статия за духовното учение на Евагрий Понтийски. Тя е първото изследване, което се опитва да опише и да

---

¹¹ Ibid., 1.

¹² Miklós Vassányi, „Gymnastics of the Mind: The Theory of gymnos nous in Maximus the Confessor“, в *The Immediacy of Mystical Experience in the European Tradition*, ed. Miklós Vassányi & Eniko Sepsi, (Cham: Springer, 2017), 36.

¹³ Irénée Hausherr, „Les versions syriaque et arménienne d'Évagre le Pontique, leur valeur, leur situation, leur utilisation.“ *OC* 22, no. 2 (1931): 69–118; „Par delà l'oraison pure grâce à une coquille. À propos d'un texte d'Évagre.“ *Revue d'Ascétique et de Mystique* 13 (1932): 184–188; „Le De oratione de Nil et Évagre.“ *Revue d'Ascétique et de Mystique* 14 (1933): 196–98; „Une énigme d'Évagre le Pontique.“ *Centurie II* 50, *Recherches de Science Religieuse* 23 (1933): 321–325 ; „Nouveaux fragments grecs d'Évagre le Pontique.“ *Orientalia Christiana* 5 (1939): 229–233.

¹⁴ Robert E. Sinkewicz, trnsl., *Evagrius of Pontus the Greek Ascetic Corpus* (New York: Oxford University Press, 2003), 210.

¹⁵ Ibid.

обобщи цялото духовното учение и духовна система на понтиецата, имаща за цел познанието на Бог, т.е., върха и крайната цел на съзерцателния живот¹⁶. Karl Rahner изразява кратко и ясно духовното учение на Евагрий Понтийски. Макар че това изследване не е толкова задълбочено, все пак в тези редове откриваме основните богословски негови размисли, които ще ангажират бъдещите изследователи, затова смятаме, че това изследване е първата важна стъпка към бъдещото изследване на духовното учение на този автор.

В 1937 г. се публикува в Атина книга със заглавие „Евагрий Понтийски: живот-писания-учение“. Това всъщност е докторската теза на бъдещия патриарх на Румъния Юстин Мойсеску. Заслужава да се подчертае, че дотогава това е първият всеобхватен труд за Евагрий Понтийски. За Юстин Мойсеску няма съмнение, че Евагрий споделя оригенистки възгледи. Въпреки това признава, че протоколите на V Вселенски събор, с които разполагаме, не съдържат конкретно осъждането му¹⁷. Мойсеску признава влиянието на Евагрий върху Западната църква чрез св. Йоан Касиан, който е присвоил платоническата психология на Евагрий, подразделянето на духовния живот на три степени, учението за безстрастието и осемте помисли¹⁸. Освен това, казва Юстин Мойсеску, Евагрий е оказал и огромно влияние върху Православната църква чрез св. Йоан Лествичник и св. Максим Изповедник. Според румънския изследовател св. Максим Изповедник е бил най-верният последовател на Евагрий Понтийски относно учението на деянието/праксиса¹⁹.

4. Hans Urs von Balthasar и отрицателното му мнение за Евагрий Понтийски

През 1939 г. се появяват още две важни изследвания за Евагрий Понтийски от Hans Urs von Balthasar²⁰. Швейцарският богослов забелязва

---

¹⁶ Karl Rahner, „Die geistliche Lehre des Evagrius Pontikus,“ *Zeitschrift für Aszese und Mystik* 8 (1933): 21-38.

¹⁷ Ιουστίνος Ι. Μωϋσέσκου, *Εβάριος ο Ποντικός: Βίος-Συγγράμματα-Διδασκαλία* (Αθήνα: Πυρσός Α.Ε, 1937): 42.

¹⁸ Ibid., 152.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Hans Urs von Balthasar, „Metaphysik und Mystik des Evagrius Pontikus,“ *Zeitschrift für Askese und Mystik* (1939): 31-47; „Die Hiera des Evagrius. “ *Zeitschrift für Katholische Theologie* 63 (1939): 86-106, 181-206.

доминиращо влияние на Ориген върху системата на Евагрий. Но според него Оригеновата система е многостранна и гъвкава, докато тази на Евагрий е организирана с математическа точност²¹. Balthasar е доста критично настроен към третата степен на Евагриевата духовна система, т.е., към *богословието/теологията*, там където човекът може да съзерцава Светата Троица и да види себе си преливащ от сапфирната светлина или светлината на Небето²². Balthasar отбелязва, че съзерцанието на Светата Троица и съзерцанието на същността на душата изглежда за Евагрий Понтийски са едно и също нещо. Накрая Balthasar твърди, че системата на Евагрий е по-близо до будизма доколкото до християнството.

5. Тезите на Antoine Guillaumont за Евагрий Понтийски

През 1952 г. е публикувана статия от Antoine и Claire Guillaumont, която ще промени посоката на изследванията върху Евагрий Понтийски и ще открие нови възможности за по-нататъшни изследвания върху мисълта му. Целта на тази статия е да покаже, че сирийската версия, редактирана от Frankenberg, е всъщност цензурираната версия на *Гностическите глави* и да докаже, че истинският текст е бил запазен посредством друга сирийска версия²³. Guillaumont е открил в Британския музей сирийския ръкопис Add. 17167, различен от ръкописа Vaticanus Syriacus 178, използван от Frankenberg, и чрез сравняване на двата текста със запазените фрагменти на гръцки език установява, че текстът, който е намерил, е нецензурираната версия на *Гностическите глави* или поне версията, която е по-близо до оригиналния гръцки текст, който обаче не е съхранен²⁴.

През 1958 г. са издадени и двете версии на *Гностическите глави* от Antoine Guillaumont – сирийския текст и превод на френски език²⁵. За доста години този текст беше основният превод за изучаването на това съчинение, но

²¹ Balthasar, „Metaphysik und Mystik des Evagrius Pontikus.“, 32.

²² Frankenberg, *Abhandlungen*, 425.

²³ Споменаваме тука, че Guillaumont именува версията на Frankenberg S1 и тази открита от него S2, тези наименования използваме и ние. Antoine и Claire Guillaumont, „Le texte véritable des *Gnostica* d'Évagre le Pontique“, *Revue de l'Histoire des Religions* 142 (1952): 156.

²⁴ *Ibid.*, 159-161.

²⁵ Antoine Guillaumont ed. trnsl., *Les six centuries des "Kephalaia gnostica" d'Évagre Le Pontique*, PO 28 (Paris: Firmin-Didot, 1958).

сега притежаваме още един превод с коментар от Ilaria Ramelli, която разкрива и осветява мисълта на този труден и загадъчен текст²⁶.

През 1972 г. Guillaumont се връща към въпроса за оригенизма и Евагрий с интересна публикация²⁷. В нея Guillaumont описва понтиецата повече като новатор, отколкото като представител на оригенизма. За него идеите, свързани с естественото съзерцание и духовната наука, са лични теории на Евагрий, и всъщност той е бил вносител на нови и чужди идеи, когато решил да представи духовния възход в напредналите му етапи.

6. Евагрий Понтийски в изследванията на отец Gabriel Bunge

Съвременните изследвания показват понтиецата не само като спекулативен автор, който въвел оригенистки идеи в богословието, а по скоро като автор посветен на тълкуването на Свещ. Писание – нещо, което става ясно от библейските му коментари²⁸.

Този подход всъщност се наблюдава в изследванията на Gabriel Bunge²⁹. Той съчетава дълбока научна начетеност с отговори върху практически въпроси за християнския духовен живот. В различни книги разяснява учението на Евагрий, за

---

²⁶ Ilaria E. Ramelli, *Evagrius's Kephalaia Gnostica: A New Translation of the Unreformed Text from the Syriac*, (Atlanta: SBL Press, 2015).

²⁷ Antoine Guillaumont, „Un philosophe au désert: Evagre le Pontique”, *Revue de l'histoire des religions*, Vol. 181 (1972).

²⁸ Тази работа е ключът за възстановяването на коментарите върху Псалмите на Евагрий според съпоставката, която е извършил М-Ж. Rondeau, базирана на ръкопис *Vaticanus Graecus 754*. Тези коментари обаче все още не са редактирани. В ключа на Rondeau се използват следните съкращения: R: De La Rue, редактор на *Selecta in Psalmos*, PG 12, 1053; P= Pitra, ed. Origenes in *Psalmos*, в *Analecta Sacra Spicilegio Solesmensi Parata II*, (Paris: A. Jouby et Roger, 1876), 444-483, Marie-Josèphe Rondeau, „Le commentaire sur les Psaumes d'Évagre le Pontique,” *OCP* (1960): 307-348; Evagrius Ponticus, *Scholies aux Proverbes*, ed. Paul Géhin, SC 340, (Paris: Éditions du Cerf, 1987); ed. Paul Géhin, *Scholies à l'Ecclésiaste*, SC 397, (Paris: Éditions du Cerf, 1993); гръцкото издание на коментарите върху на Йов се намира в Dieter Hagedorn & Ursula Hagedorn, *Die älteren griechischen Katenen zum Buch Hiob*, 4 vols. Patristische Texte und Studien 40, 48, 53, 59, (Berlin: W. De Gruyter, 1994-2004); много ценен е също преводът, въведението и коментарите на Augustine Casiday, в *Evagrius Ponticus*, 123-129 (New York: Routledge, 2006), 123-129; в същата книга се намират и коментарите върху Евангелието на св. ев. Лука и коментарите върху Господнята Молитва, 153-161 и 150-152; за Евагрий Понтийски и отношението му към псалмопение и молитвата най-изчерпателно изследване е това на Dysinger, *Psalmody and Prayer in the Writings of Evagrius Ponticus*; също и други студии от същия автор, „The Significance of Psalmody in the Mystical Theology of Evagrius of Pontus,” *Studia Patristica* 30 (1997): 176-182; „An Exegetical Way of Seeing: Contemplation and Spiritual Guidance in Evagrius Ponticus,” *Studia Patristica* 57 (2013): 31-50; „Evagrius Ponticus, Exegete of The Soul,” в *Evagrius and His Legacy*, ed. Joel Kalvesmaki & Robin Darling Young (South Bend: University of Notre Dame Press, 2016) 73-95.

²⁹ Вж. Augustine Casiday, „Gabriel Bunge and the Study of Evagrius Ponticus”, *St Vladimir's Theological Quarterly* 48:2 (2004): 249-297.

чревоугодничеството (γαστριμαργία), яденето и поста, за униинето (ἀκηδία), за гнева (θυμός), и кротостта (πραότης), за духовното отчество³⁰.

В изследванията на Gabriel Bunge Евагрий Понтийски се разкрива като защитник на православната вяра срещу различни ереси (арианство, евномианство, маркионизъм) и особено срещу гностицизма (валентиани) и манихейството³¹. Много от ученията на Евагрий стават ясни, ако се вземе предвид борбата му срещу гностиците. Образът му в изследвания на Bunge не е този на спекулативния философ, а по скоро на богослов, който разбира, че тайнството на Светата Троица се разкрива чрез вярата, а не е предмет на рационално изследване, защото нашият ум е неспособен за такова откритие. Сърцевината на евагрианската мисъл не е естественото познание (γνώσις φυσική), а познанието на Светата Троица (γνώσις τῆς ἁγίας Τριάδος), защото само то е същностно познание (γνώσις οὐσιώδης), водещо до спасение³².

7. Други съвременни изследвания за Евагрий Понтийски

Друг изследовател на Евагрий, който също е йеромонах и принадлежи към бенедиктинския орден, е о. Jeremy Driscoll. Докторската му дисертация е посветена на съчинението на Евагрий *Към монасите в манастирите и общностите* (Πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίοις ἢ συνοδαίαις μοναχοῦς - *Ad Monachos*). Това както съчинение представлява обобщение на Евагриевото учение под формата на кратки изречения. Driscoll е разгледал подробно структурата на това съчинение и доказва, че тя съответства на Евагриевата система на духовния възход, започвайки с упражняването на добродетели на деятелен живот и борбата срещу помислите,

---

³⁰ Gabriel Bunge, *Gastrimargia: Wissen und Lehre der Wüstenväter von Essen und Fasten dargestellt anhand der Schriften des Evagrius Pontikos* (Münster: Lit, 2018), *Despondency: The Spiritual Teaching of Evagrius Ponticus on Acedia*, transl. Anthony P. Gythiel (New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2011); *Dragon's Wine and Angel's Bread: The Teaching of Evagrius Ponticus on Anger and Meekness*, trns. Anthony P. Gythiel (New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2009); *Spiritual Fatherhood: Evagrius Ponticus on the Role of the Spiritual Father*, transl. Luis Joshua Salés (New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2016);

³¹ Gabriel Bunge, „Origenismus: Gnostizismus. Zum geistesgeschichtlichen Standort des Evagrius Pontikos,“ *Vigiliae Christianae* Vol 41 (1986): 27.

³² *Ibid.*, 46.

докато аскетът постигне безстрастието и проникне в умозрителен живот, и после с помощта на Бога достигне до съзерцанието на Светата Троица³³.

Още един важен изследовател на Евагрий е Luke Dysinger, който е също монах в бенедиктинския орден, богослов и лекар. Основната работа на Luke Dysinger е върху Евагрий и отношението му към молитвата и псалмите. Ние споменахме по-горе, че Евагрий е писал доста коментари върху книгите на Свещ. Писание и особено върху Псалтира. Dysinger открива огромното значение на псалмите в учението на Евагрий, защото те може да успокояват страстите и особено страстта на гнева³⁴. Освен това, псалмопението и тълкуването на Псалмите е начин, по-който *гностикът/умозрител* (γνωστικός), т.е., този, който може да тълкува и да разпознава вътрешните значения на Свещ. Писание, съзерцава божествени логоси и разбира целите на Бога, които се намират над повърхностните прояви³⁵.

Последният бенедиктинец, който е изследвал Евагрий, е Columba Stewart. В монография за св. Йоан Касиан Римлянин той пише, че Евагрий Понтийски е оказал най-важното влияние върху монашеското богословие на св. Йоан Касиан, въпреки че светецът никога не го споменава по име³⁶. Освен тази монография Stewart е написал няколко изследвания, посветени на понтиец³⁷. Според него учението на Евагрий за молитвата се съдържа в *За различните зли помисли* (Περὶ διαφόρων πονηρῶν λογισμῶν), в *Слово за молитвата* (Περὶ προσευχῆς) и в *Размишления* (Σκέμματα). Тези три творби съставляват трилогия за богословието на молитвата и са писани след трилогията посветена на духовния възход (*Практическо слово, Познаващият/Гностик, Гностическите глави*)³⁸. Stewart

---

³³ Jeremy Driscoll, *The "Ad monachos" of Evagrius Ponticus: Its Structure and a Select Commentary* (Rome: Abbazia S. Paolo, 1991).

³⁴ Dysinger, „The Significance of Psalmody in the Mystical Theology of Evagrius of Pontus,” 3.

³⁵ Dysinger, „An Exegetical Way of Seeing Contemplation and Spiritual Guidance in Evagrius Ponticus,” 4.

³⁶ Columba Stewart, *Cassian the Monk* (New York: Oxford University Press, 1998), 12

³⁷ Columba Stewart, „Evagrius Ponticus on Monastic Pedagogy” в *Abba: The Tradition of Orthodoxy in the West; Festschrift for Bishop Kallistos (Ware) of Diokleia* (Crestwood NY: St Vladimir’s Seminary Press, 2003) 241-271; „Evagrius Ponticus and the Eastern Monastic Tradition on the Intellect and the Passions” *Modern Theology* 27:2 (2011): 263-275; „Evagrius Ponticus and the Eight Generic Logismoi,” в *In the Garden of Evil: The Vices and Culture in the Middle Ages*, ed. Richard Newhauser (Toronto: PIMS, 2005) 3-34; „Evagrius Ponticus on Prayer and Anger,” в *Religions of Late Antiquity in Practice*, ed. Richard Valantasis (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000), 65-81 „Imageless Prayer and the Theological Vision of Evagrius Pontius,” *J ECS* 9:2 (2001): 173-204

³⁸ Columba Stewart, *Imageless Prayer and the Theological Vision of Evagrius Pontius*, 181-182.

твърди, че за Евагрий съществува един молитвен възход, който започва от словесната молитва и в последния етап се трансформира в молитва, която няма нужда нито от образи нито от слова.

Един от най-важните изследователи на Евагрий, когото споменахме по-горе, е Augustine Casiday. Изследванията му се съсредоточават върху християнското монашество през Късната античност. Той е публикувал няколко статии за Евагрий и други ранни монашески автори. Най-важното му изследване е книгата *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy*³⁹. Това е всеобхватен труд, целящ да представи цялата богословска система на Евагрий Понтийски. Casiday оспорва мнението на Guillaumont за автентичността на версия S2 на *Гностическите глави*⁴⁰ и хвърля светлина върху разбирането на понтиецата за християнската общност и по този начин отстранява тези аргументи в полза на това, че Евагрий е бил един интелектуалец-индивидуалист⁴¹.

Последните години много от творбите на Евагрий Понтийски са преведени на сръбски език от Лазар Нешић. Издадено е изследване върху аретологията на Евагрий от Борис Б. Брајовић⁴². Интересът към понтиецата нараства, защото неговият подход към богословието е практичен и проникателността му за човешкия характер, и ум, още е впечатляваща и валидна⁴³. Б. Брајовић смята, че Евагрий е основателят на теоретичната аскетична книжовност поне в източно Християнство и е съгласен с твърдението на Ю. Мойсеску, че Евагрий е водещ учител на аскетизма и на мистическото богословие

---

³⁹ Augustine Casiday, *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus* (New York: Cambridge University Press, 2013)

⁴⁰ Ibid., 64-71

⁴¹ Ibid., 77-83

⁴² Лазар Нешић е превел досега *Словото за деяние, първото, четвърто, шесто писмо, петдесет и шесто писмо, Към монашите в манастирите и общностите, Съвет към девата, и Апологията към Кесарийците заради заминаването и за вярата (Epistula Fidei), Евагрий Понтийски, „Делател”, Теолошки погледи XLIX:3 (2016): 445-500; „Писмо Прво”, Теолошки погледи XLVI:2 (2013): 331-336; „Писмо Четврто”, Теолошки погледи XLVIII:2 (2015): 233-236; „Писмо Шесто”, Теолошки погледи L:1 (2017): 39-43; „Писмо педесет шесто”, Теолошки погледи XLVIII:3 (2015): 459-462; „Монасима у Манастирима и Заједницама”, Теолошки погледи XLVII (2014): 13-32; „Поука Девици”, Теолошки погледи XLVII:2 (2014): 215-222; „Писмо о Вери – и Оправдање Кесарицима Због Одласка”, XLVII:3 (2014): 503-526; Борис Б. Брајовић, *Аретологија Евагрија Понтијског*, (Никшић: Јасен, 2002), виж също Μπόρις Μπ. Μπράγιωβιτς, „Η θεολογική γνωσιολογία στον Μακάριο Αιγύπτιο, Ευάγριο Ποντικό και Διάδοχο Φωτικής” (докторска теза, Атински университет, 2000).*

⁴³ За Евагрий и когнитивната наука вж. George Tsakiridis, *Evagrius Ponticus and Cognitive Science: A Look at Moral Evil and the Thoughts* (Oregon: Wipf and Stock, 2010).

на Изтока⁴⁴. Може да се добави, че това важи и за западното Християнство, ако вземем предвид влиянието на Евагрий върху св. Йоан Касиан Римлянин⁴⁵. Всъщност това, което виждаме, е една триадична схема на развитие и разпространяване на аскетичните теоретични учения, която започва от Ориген, бива систематизирано от Евагрий Понтийски и чрез св. Йоан Касиан Римлянин се разпространява на Запад. В изследванията до този момент липсва цялостен труд, който да проследи систематично и критично пътя на духовно възхождане, проектиран от Евагрий Понтийски в неговите аскетически съчинения. Причината е най-вече в сравнително късното намиране и идентифициране на важни негови съчинения. Именно с това се заема с настоящият труд.

II. ИЗЛОЖЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА: Жизненият път на Евагрий Понтийски: от града в пустинята

1. Извори за живота на Евагрий Понтийски

Евагрий живее в епоха изпълнена с важни събития и поне за известно време участва активно в тях. В тази глава ще разгледаме живота и връзките му с различни хора, оказали влияние върху неговата личност и богословие. Това ще ни даде възможност да разберем в дълбочина смисъла на писанията му. Основните извори за живота на понтиецата са следните: *Лавсаик* на св. преп. Паладий, епископ

---

⁴⁴ Борис Б. Брајобич, *Археологична Евагрий Понтийски*, 9-10.

⁴⁵ За влиянието на Евагрий Понтийски върху св. Йоан Касиан Римлянин вж. Owen Chadwick, *John Cassian: A Study in Primitive Monasticism* (London: Cambridge University Press, 1950); Columba Stewart, *Cassian the Monk*, (New York: Oxford University Press, 1998); Augustine Casiday, *Tradition and Theology in St John Cassian* (New York: Oxford University Press, 2007); P. Tzamalikos, *The Real Cassian Revisited: Monastic Life, Greek Paideia, and Origenism in the Sixth Century* (Leiden: Brill, 2012)

Еленополски⁴⁶, *Биография* на коптски език, която се отнася повече до ранните години на Евагрий Понтийски и обстоятелствата, които го водят да се премести в Египет⁴⁷, *Църковната История* на Сократ Схоластик⁴⁸, *Църковната История* на Ермий Созомен⁴⁹. Други важни извори са: *Завещанието* на св. Григорий Богослов⁵⁰, *Историята на монасите в Египет* на Руфин Аквилейски⁵¹, *Изречения на св. отци*⁵², *Книга за знаменитите мъже* на Генадий Масилийски⁵³ и *писмо 133* на бл. Йероним⁵⁴.

2. Евагрий Понтийски в Мала Азия

Евагрий е роден в гр. Ибора през 345 г. в ромейската провинция Еленопонтос (днешен Iveröñü, област в Турция). Той е бил член на знатно християнско семейство, баща му е бил помощник епископ и вероятно семейството му имало връзка с други известни християнски семейства от Кападокия, напр. семейството на св. Василий Старши и св. Емилия, родителите на св. Василий Велики, св. Григорий Нисийски и св. Макрина Младша. Не знаем къде Евагрий е учил като млад, но вероятно това е Кесария Кападокийска, където е имало знаменито училище. Чрез баща си Евагрий се свързва със самия св. Василий, който го ръкополага за анагност (четец в църквата), но датата на това важно събитие не е ясна.

3. Евагрий Понтийски в Константинопол

След смъртта на духовния си отец – св. Василий Велики и родния си баща, Евагрий решава да отиде в Константинопол. Среща се със св. Григорий Богослов в трудни времена за православните. От 370 г. епископ в Константинопол е Димофил, който е арианин, а православните са малцинство и още преди това

⁴⁶ Παλλάδιος Ἐλενοῦπόλεως, *Ἡ πρὸς Λαῶσον Ἱστορία* (PG 34, 1188-1195).

⁴⁷ Tim Vivian, ed. & transl., „Coptic Palladiana II: The Life of Evagrius (Lausiatic History 38)“, *Coptic Church Review*, Vol. 21, N. 1 (2000).

⁴⁸ Σωκράτης Σχολαστικός, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* (PG 67, 516-521).

⁴⁹ Ἐρμείας Σωζόμενος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* (PG 67, 1381-1388).

⁵⁰ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Ἴσον τῆς Διαθήκης* (PG 37, 393BC).⁵¹
Rufinus Aquilensis, *Historia Monachorum* (PL 21,448-449).⁵²

Aprothegmata Patrum (PG 65, 173-176).

⁵³ Gennadius, *Liber de Viris Illustribus*, ed. E.C Richardson (Leipzig: J.C Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896): 65.

⁵⁴ Eusebius Hieronymus, *Epistolae*, Epistola CXXXIII (PL 22, 1151).

били изгубили храмовете си. Вероятно именно те извикват на помощ св. Григорий Богослов⁵⁵.

В тези трудни моменти Евагрий Понтийски стои винаги като верен помощник на св. Григорий Богослов. Освен завещанието на му съществува още едно писмо, в което пак знаменитият Богослов хвали Евагрий не само поради философските му познания, а защото е верен приятел⁵⁶. През 381 г. е свикан по нареждане на император Теодосий I първият събор в Константинопол, който впоследствие се признава за Втори вселенски. Св. Григорий Богослов оставя архиепископския престол, понеже е бил ръкоположен от св. Василий Велики за Сасимската епископска катедра и сред членовете на събора настъпил смут⁵⁷. След това Евагрий се оказал въввлечен във връзка със съпругата на някакъв велможа и поради това през 382 г. се чувствал задължен да замине с кораб от Константинопол за Йерусалим.

4. Евагрий Понтийски в Палестина

В Йерусалим св. Мелания Римлянка приела Евагрий и му дала подслон. Тя била забележителна жена, която след като овдовяла на дадесет и две годишна възраст, посветила живота и богатството си на Бога и започнала поклонение в Нитрийската пустиня в Египет, за да се срещне там със светите мъже. Според св. Паладий понтиецът бил в лоша ситуация, защото сатаната ожесточил сърцето му и той пак започнал с лошите помисли, и се опитал да премълчава проблемите си⁵⁸. Все пак това пътуване в Йерусалим променило напълно живота му, защото никога нямало вече да се върне в света на големия град и учените хора. Както описва св. Паладий, чрез Божията намеса Евагрий заболял за шест месеца, даже и лекари не могли да разберат какво му е⁵⁹. В това състояние само св. Мелания Римлянка разбрала точно какъв е проблемът и защо Бог е позволил младежът да се заболее така. Тя говорила с него и го насърчила да се изповядва при нея, и да ѝ каже какво

---

⁵⁵ Φίλιππος Γερακιάνης, „Ο Μοναχισμός στη Ζωή και στη Διδασκαλία του Αγ. Γρηγορίου Θεολόγου”, Дипломна магистърска работа, защитена в Солунския Аристотелев университет, 2008, 49.

⁵⁶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Ἐπιστολή ΣΚΗ* (PG 37, 372).

⁵⁷ Вж. Илия К. Цоневски, *Патрология: Живот, съчинения и учение на църковните отци учители и писатели* (София: Синодално издателство, 1986), 259.

⁵⁸ Παλλάδιος Ἐλενουπόλεως, *Ἡπρὸς Λαϊσὸν Ἱστορία* (PG 34, 1193D).

⁵⁹ Παλλάδιος Ἐλενουπόλεως, *Ἡπρὸς Λαϊσὸν Ἱστορία* (PG 34, 1193D).

точно го мъчи. Тогава Евагрий ѝ разказал за събитията в Константинопол⁶⁰, а тя го посъветвала да стане монах⁶¹. След няколко дни Евагрий оздравял и със скромни дрехи, дадени му от самата св. Мелания, заминал за Египет⁶².

5. Евагрий Понтийски в Египет

Според св. Паладий Евагрий Понтийски живял две години в Нитрийската пустиня и след това, на третата година отишъл в най-дълбоката пустиня в Келия, където живял четиринайсет години⁶³. Евагрий остава в Келия и живее тук в строг аскетичен режим⁶⁴. Даже когато епископът на Александрия Теофил искал да го ръкоположи за епископ, той решил да се скрие, за да не бъде ръкоположен⁶⁵. Вероятно този строг начин на живот изложил на риск здравето на Евагрий и съкратил живота му. Той умира на петдесет и пет години, малко след като е получил причастие в църквата в Келия на празника на Богоявление.

6. Евагрий Понтийски – духовен отец и писател

Евагрий, след като идва да живее в Келия, бързо става авва, т.е. отец, който притежава способността да съветва и да наставлява други, искащи да се посветят на монашески живот. Със сигурност това става поради чистотата на живота и силата на духовното му учение. Той станал много посещаван и много търсен духовен отец – нещо, което е засвидетелствано от учениците му, писали аскетични съчинения по образеца на своя учител⁶⁶. Освен духовен отец и наставник Евагрий Понтийски е и велик писател. Той написва много и разнообразни творби, които включват както аскетични трактати за начинаещи, така и малки трактати, т.нар. глави (κεφάλαια), коментари към различни книги на Свещ. Писание, послания и съчинението *Гностически глави (Κεφάλαια γνωστικά)* и посланието към Мелания за онези, които са по-опитни. Във всички тези писания понтиецът се оказва майстор

---

⁶⁰ Ibid., 1193D.

⁶¹ Ibid., 1194A.

⁶² Ibid., 1194A.

⁶³ Ibid., 1194AB.

⁶⁴ Ibid., 1194AB.

⁶⁵ Σωκράτης Σχολαστικός, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* (PG 67, 521AB).

⁶⁶ Évagre le Pontique, *Chapitres des disciples d'Évagre*, ed. Paul Gehin, SC 514 (Paris: Les Éditions du Cerf, 2007), 43-48.

на словото, особено ако вземем предвид начина, по който е използвал литературния жанр на главите (κεφάλαια) – кратки но съдържателни изречения.

7. Евагрий Понтийски и оригенистките спорове

През последните години на живота на Евагрий се случват първите събития, които водят до първия оригенистки спор (393-403).⁶⁷ Той не е доживял кулминацията на кризата в Египет, защото през 398 г. се разболява и през 399 г. умира. Едва през 553 г. части и цитати от писанията на понтиец са осъдени от император Юстиниан, а едва по-късно, може би в края на VII в., името му започва да се появява редовно заедно с имената на Ориген и Дидим в списъци с анатематизми⁶⁸.

8. Посмъртното наследство на Евагрий Понтийски

Последицата от посмъртното осъждане на понтиец не е само загубата на повечето от творбите му в гръцкия оригинал, а и затъмняването на паметта за неговия човешки образ. Въпреки че е смятан за осъден, учението му се превръща в особена важна основа за монашески живот. Затова можем да кажем, че Евагрий Понтийски може да е умрял през 399 г., но наследството и влиянието му нараства през следващите векове. Това влияние се простира отвъд византийския и западния християнски свят. Творбите му достигат до Персия и Централната Азия предимно чрез Църквата на Изтока или т.нар. несторианска общност, която в продължение на векове е била независима от византийския и латинския християнски свят.

---

⁶⁷ Franz Diekamp, *Die Origenistischen Streitigkeiten* (Münster: Aschendorff, 1899); Elizabeth Clark, *The Origenist Controversy* (Princeton NJ: Princeton University Press, 1992); Elizabeth Clark, "New Perspectives on the Origenist Controversy: Human Embodiment and Ascetic Strategies", *Church History*, Vol. 59 (1990): 145-162; Krastu Banev, *Theophilus of Alexandria and the First Origen Controversy* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

⁶⁸ Luke Dysinger, *Psalmody and Prayer in the Writings of Evagrius Ponticus* (Oxford University Press, 2005), 17.

ВТОРА ГЛАВА:

Деянието (πρᾶξις): първата степен на духовния възход

1. Основни понятия

а. Терминът „деяние/праксис“ в богословието и философията

Терминът „деяние“ (πρᾶξις) има дълга история, която започва още от Аристотел, но се среща и в Свещ. Писание на Новия Завет. За да разберем как Евагрий Понтийски го използва, нека да разгледаме първо какво точно означава „деяние/праксис“ в общ смисъл. В Аристотеловата философия съществуват два различни вида човешка дейност: деяние/праксис (πρᾶξις) и творене/творчество (ποίησις). Първият вид дейност е самоцел, а вторият е средство за постигане на целта. В следващия откъс от „Никомахова етика“ Аристотел изрично определя разликата между деянието и творчество: „Защото целта на творчеството е различна от самото него, а тази на постъпката⁶⁹ – не е. Защото целта на постъпката/деянието е благодеянието“⁷⁰, т.е. правилното деяние или постъпка.

В Новия Завет става ясно, че, за да се единим с Бога, има нужда не само от вяра, но и от действие. Св. ап. Павел пише: „Похвалявам ви, братя, че ме помните за всичко и държите преданията тъй, както съм ви ги предал“ (1 Кор. 11:2); „и тъй, братя, стойте и дръжете преданията, които научихте било чрез наше слово, било чрез наше послание“ (2 Сол. 2:15). Тези предания, научени чрез словото са учения, които са предадени от апостолите и след апостолите от църковните отци. Преданията изясняват учението на Църквата, свидетелстват за Светия Дух и непрестанно откриват присъствието Му в Църквата. Можем да кажем, че Евагрий прави същото, като систематизира ученията на монашеството и ги представя на онези, които искат да учат и да поемат този път на духовно възхождение.

---

⁶⁹ Тъй като в българския превод на Аристотел, в това съчинение, думата πρᾶξις е преведена като „постъпка“, ще се опитаме да запазим превода, но да го съчетаем с думи като „практика“ и „деяние“, вече установени при предаването на български език на тези аскетически понятия.

⁷⁰ Ἀριστοτέλης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, VI, 5, 1140b-5. (прев. Т. Ангелова – Аристотел, *Никомахова етика*, София: Гал-ико, 1993: 135).

б. Дефиниция на Християнство и Царство Божие

Известната Евагриева дефиниция за Християнството, което се състои от деяние, естествено съзерцание и богословие, описва трите степени на духовния възход. Деянието е един от трите елементи, които съставляват духовния живот: *Християнството е учение (δόγμα) на нашия Спасител Иисус Христос, която се състои от деянието, физиката (естествено съзерцание) и богословието*⁷¹. Деянието може да се разглежда като първата стъпка в духовния възход и основна предпоставка за следващата, която е естественото съзерцание (φυσικὴ θεωρία). Важно е обаче не да се съсредоточим върху разликата между тези две степени, а да ги разглеждаме в динамично развитие в живота, водещо до целта на християнското блаженство, в което деянието възвежда към естественото съзерцание чрез борба срещу посмилите и постигане на безстрастие. За понтиеца Царството Небесно означава безстрастие на душата заедно с истинско познание за съществуващите неща⁷².

в. Страстите и борбата срещу тях според стоиците

Отличителните черти на стоицизма са две. Първата е, че стоицизмът е цялостно и завършено учение. Втората е, че най-важното при стоицизма е поведението; основното учение на стоицизма е това, което има връзка с моралните принципи и моралното действие на човека. Всъщност философията на стоицизма е морално учение, което посочва как трябва да се действа, какво трябва да се прави и какво – не. Тази философия се състои от три части: физика, логика и етика. Въпреки това, сърцевината на тази система е етиката. За стоиците безстрастието (ἀπάθεια) означава нещо повече от самообладание, неутралност или въздържание. Безстрастието означава пълното изкореняване на страстите и желанията. Истина е, че това учение много прилича на будизма, който също смята, че всички проблеми на човешкия живот произхождат от желанието. Стоиците определят с думата страст (τὸ πάθος) прекомерения порив (ἡ ὀρμή), който не е

⁷¹ Под „физика“ има предвид съзерцанието: Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou le Moine II* (SC 171, 498).

⁷² Вж. Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou le Moine II* (SC 171, 498).

съобразява с намерението (ἡ προαίρεσις); а движението на душата, което не се съгласува с разума, е противоположно на природата⁷³.

г. Разлики между стоиците и Евагрий Понтийски

Въз основа на горното изложение относно страстите, можем да установим някакви опозиции между Евагрий и стоиците. Неразумният характер на страстите показва, че, когато човекът наистина е разумен, не може да се поддаде на никакви страсти. Според Евагрий обаче тези, които подбуждат страстите, нависимо дали човекът е разумен или не, са демоните/бесовете. Освен това, те са също разумни, затова основна за учението на понтиецата е именно тази борба срещу демоните, които подбуждат страстите⁷⁴. Тя позволява на човека да възраствне по пътя на духовния подвиг и да възходи към по-висш духовен опит.

2. Осемте помисли в мисълта на Евагрий Понтийски

а. Ученията за греховете преди Евагрий Понтийски

В апокрифната книга *Завети на дванадесетте патриарси*, написана на гръцки език и повлияна от елинистичната философия, се споменават седемте духове на заблудата, които Велиал използва, за да се противопостави на човека. Интересно е, че три от тези духове се отъждествяват с три от помислите на Евагрий Понтийски – блудство, гордост и алчност на стомаха, т.е., чревоугодие⁷⁵. В *Пастир* – творба писана в Рим от бившия роб християнина св. Ерм в средата на II в.⁷⁶, се споменават двама ангели, състезаващи се за човешкото сърце; всеки от тях подбужда към различни действия. Единият е на справедливостта – подбужда към добродетелите, докато другият е на лукавостта – склонността към разни пороци. Влиянието на всеки ангел може да се разпознае от действията, към които подбужда⁷⁷.

⁷³ Вж. Hans von Arnim, *SVF*, Vol 3, 378, 92. Вж. също 3.377, 389, 1.205, 206, 207, 208.

⁷⁴ Вж. Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou le Moine II* (SC 171, 504).

⁷⁵ *Αἱ Διαθήκαι τῶν ἸΒ΄ Πατριάρχων* (PG 2, 1039-1041): През тези времена възниква и учението, че демоните са потомците на падналите ангели; вж. George W.E Nickelsburg, *Enoch 1: A New Translation*, 6-11, (Minneapolis: Fortress Press, 2004) 23-31. Също вж. и думите: „Какво съгласие може да има между Христа и Велиара? Или какво общо има верният с неверния?“ (2 Кор. 6:15).

⁷⁶ Вж. Ил. Цоневски, „Ерм и неговият Пастир“, *ГБФ* 25 (1947-1948).

⁷⁷ *Ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμῆ* (PG 2, 928AC).

б. Осемте помисли според Евагрий Понтийски

Евагрий Понтийски определя осем помисли (οἱ λογισμοί), които трябва да бъдат преодоляни, за да се постигне безстрастие – основната цел на деянието (употребява две еднозначни думи – ἡ πρακτική или ἡ πρᾶξις). Преодоляването на помислите в никакъв случай не е самоцел, а само предварително условие, за да може човек да продължи духовния възход. Тези помисли са следните: първият е на чревоугодие (γαστριμαργία), вторият на блудството (πορνεία), третият на сребролюбието (φιλαργυρία), четвъртият на печалта (λύπη), петият на гнева (ὀργή), шестият на унинието (ἀκηδία), седмият на тщеславието (κενοδοξία) и осмият на гордостта (ὕπερφάνεια). Те формират конгломерат от специфични състояния, отвличащи ума на човека от пътя на спасението.

в. Помисълът на чревоугодие

В мисълта на Евагрий Понтийски чревоугодие е първият помисъл, който предшества сексуалната безнравственост, затова според него е невъзможно да падне някой в духа на блудството, ако преди това не се предаде в чревоугодие. Според него борбата срещу чревоугодие стои в началото на духовния възход и е първият помисъл, който трябва да бъде преодолян в деятелния живот.

г. Помисълът на блудството

Евагрий твърди, че демонът/бесът на блудството принуждава желанието за различни тела и особено напада тези, които практикуват самообладението, следователно няма съмнение, че помисълът на блудството е по-насилствен, когато монахът вече практикува успешно самообладанието. Той внушава на ума разни образи и думи, подтикващи сексуалното желание.

д. Помисълът на сребролюбието

Според Евагрий Понтийски помисълът на сребролюбието внушава на монаха образи на бедност, за да го кара да се чувства безсилен и немощен, и по

този начин да го подтиква да се занимава с разни дейности, свързани с натрупване на материални блага, за да осигури бъдещето си.

е. Помисълът на печалта

Според понтиецта произходът на печалта е двойствен. Тя възниква в душата поради незадоволени желания или може да е последица от гнева⁷⁸. Незадоволените желанията завладяват душата на монаха и му напомнят за дома, родителите и предишния му начин на живот. Освен това, Евагрий Понтийски определя печалта и като подтиснато настроение на душата, следствие от помислите на гнева.

ж. Помисълът на гнева

Понтиецът твърди, че „гневът е най острата страст – казва се, че е кипене и движение на гнева срещу злосторника или предполагаемия злосторник“⁷⁹. След всичко казано досега става ясно, че човекът, който си позволява да бъде управляван от тази страст, се превръща в демон/бяс в поведението си. Евагрий, Понтийски тълкувайки стиха „виното е присмехулко, сикерът – размирник“ (Прем. Сол. 20:1), нарича гнева „змийска отрова“, която прави човеците безнравствени⁸⁰.

з. Помисълът на униинето

Помисълът на униинето заема важно място не само в раннохристиянската литература, но и съвременната. Причината е, че униинето (ή ἀκηδία) има различни варианти, в които се проявява. Евагрий определя „униинето“ като най-тежкия от всички помисли, който обаче усъвършенства душата чрез изпитанието⁸¹. Униинето е неестествено изнемогване на душата, чувство за изтощение, каращо човека да не може да се съпротивлява против изкушенията⁸². Симптомите на

⁷⁸ Вж. Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine*, t. II (SC 171, 514).

⁷⁹ Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine*, t. II (SC 171, 516).

⁸⁰ Évagre le Pontique, *Scholies aux Proverbes* (SC 340, 301-302).

⁸¹ Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine II* (SC 171 521-526):

⁸² Вж. Νεῖλος ὁ Ἀσκητής, *Τὰ Ὀκτώ Πνεύματατα τῆς Πονηρίας*, Κεφ. ΙΓ' (PG 79, 1157D).

униинето са разнообразни, защото този помисъл е сложен, т.е., се състои от преплитане на всички останали помисли.

и. Помисълът на тщеславието

Тщеславието заедно с гордостта са най-коварните помисли, които се появяват в духовния живот. Евагрий Понтийски твърди, че помисълът на тщеславието е особено коварен и лесно прониква в онези, които напредват в духовния живот⁸³. Всъщност този помисъл кара хората да разгласяват постиженията си и да търсят човешката слава⁸⁴.

й. Помисълът на гордостта

Несъмнено помисълът на гордостта е последната пречка към безстрастието и заедно с тщеславието са най-коварните помисли в духовната система на Евагрий Понтийски. Според него този помисъл води душата до най-лошото падение⁸⁵, което се очертава със следващите характеристики: „Човекът не признава Бога за помощник – казва той – вярва, че сам е причината на постиженията си и презира братята си, смятайки ги за безумни, защото те не могат да разберат, че начинът, по който той мисли, е правилен“⁸⁶.

к. Признаците на безстрастието

Според Евагрий Понтийски съществуват определени признаци, които показват, че човек се приближава до безстрастието. Тези доказателства (τεκμήρια) се разпознават както през деня, така и през нощта. По видело се прави внимателно наблюдение над мислите, а нощем се следи за сънищата. Всъщност наблюдаването на сънищата е важно за разпознаването на духовните състояния, за да може човек да познае себе си и естеството на мислите си, и именно по този начин да има напредък в духовния живот.

---

⁸³Вж. Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine II* (SC 171, 528).

⁸⁴Вж. Ibid.. Също: Νεῖλος ὁ Σιναΐτης, *Πρὸς Εὐλόγιον Μοναχόν* (PG 79, 1121CD).

⁸⁵Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine II* (SC 171, 532).

⁸⁶Ibid.

ТРЕТА ГЛАВА

Гностикът и познанието (γνῶσις): втората степен на духовния възход

1. Същността и съдържанието на книгата „Гностик“

Книгата *Гностик* (Γνωστικός) следва *Словото за деянието* (Λόγος Πρακτικός) и заедно с *Гностическите глави* (Κεφάλαια Γνωστικά) формира трилогията, за която се споменава в пролога на *Словото за деянието*⁸⁷. Написана също под формата на глави, тази кратка книга се състои от 50 части и може да се определи като преходна между *Словото за деянието* и *Гностическите глави*. Последната обаче е най-сложната творба на Евагрий Понтийски. За разлика от *Словото за деянието* и подобно на *Гностическите глави*, тази творба е запазена в цялостта си в източни преводи – една арменска версия и три сирийски; от оригиналния гръцки текст е запазена малко повече от половината на книгата⁸⁸.

При Климент Александрийски думата познание (ἡ γνῶσις) придобива положителен смисъл. Той противопоставя „истинското познание“ на „лъжовната наука“ – християнското против езическото. Християнинът, който е истински гностик, е този, който чрез практикуване на добродетелите и изучаването им достига до определено духовно познание, което не се споделя от всички вярващи. Климент Александрийски развива това учение в творбата *Стромати* (Στρωματεῖς); според него гностикът е не просто създаден по образ и подобие на Бога, но той подражава на Бога, доколкото е възможно, и не му липсва нищо от нещата, които допринасят за това подобие⁸⁹. Всъщност „гностикът“ според Евагрий Понтийски до голяма степен се идентифицира с „гностика“ на Климент Александрийски. Те разбират под понятието „гностик“ именно „духовен отец“ и ръководител на духовния възход за онези, които имат нужда.

⁸⁷ Вж. Évagre le Pontique, *Traité Pratique ou Le Moine II* (SC 171, 492).

⁸⁸ Вж. Évagre le Pontique, *Le Gnostique* (SC 356, 18).

⁸⁹ Вж. Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, *Στρωματεῖς* (PG 8, 1039BC). Срв. Л. Тенекеджиев, *Учението на Църквата в богословската мисъл от края на II до средата на III век. Богословската мисъл през първите три века*, т. 2 (София: Добротолюбие, 2008), 86-92.

2. Гностикът и научното предание на Късната античност

Влиянието на научната традиция – философска и църковна – е присъщо не само на формата, но и на съдържанието на тази книга. Много важна е екзегезата на епохата, свързана с основателите на философските школи на Късната античност, но също и с християнските писатели, които се занимават с екзегеза на библейския сборник. Освен това, учителят със сигурност се е налагало да приспособява учението си към слушателите и да не преподава на всички един и същ начин. Вероятно пропускането на определени теми и понятия е било практика на контекстуализиране на преподавания материал. Всъщност това е основен принцип на традиционалната педагогика на Платон и по-късно много често се наблюдава в неоплатоническа традиция, където се смесват платоническо наследство, питагорейство, тайнствените религии на Изтока и аристотелизъм. Най-висшите истини трябва да бъдат представени само на онези, които притежават необходимите предпоставки, т.е. онези, които са очистили себе си, затова и учителят предприема предпазни мерки и избягва да открие цялото си учение.

3. Гностикът в монашеския контекст на Келия

Несъмнено учението, което се представя в книгата *Гностик*, е резултат от опита, който Евагрий е придобил в пустинията, а също потвърждава влиянието, идващо от Ориген. Възможно е било за отшелниците в пустинята да придобият опит чрез посещенията, които са правили един при друг през седмицата. Освен това, те са се срещнали в събранията в църквата в събота и неделя, и по този повод младите монаси имали възможност да слушат беседи от старци и опитни отшелници. Знаем от св. Паладий Еленополски, че около Евагрий Понтийски и неговия приятел Аманий съществувало дружество или братство (συνοδία), на което понтиецът бил водач и учител (поне така го нарича св. Паладий)⁹⁰. Следователно разбираме, че Евагрий е бил учител в пустинята; той не е придобил само научен опит, а също и духовен опит и прозрения чрез разговори и обсъждане с други старци, след което сам станал „гностик“, т.е. духовен отец на други монаси.

---

⁹⁰ Παλλάδιος Ἐλενοπόλεως, *Ἡ πρὸς Λαῶσον Ἱστορία* (PG 34, 1113D).

4. Разликата между светско и духовно познание

Евагрий Понтийски поставя знанието на умствените способности на ниското равнище в познавателния спектър. Този вид познание включва сетивното възприятие, формирането и съхранението в ума на понятията, раждащи се от външните стимули. Евагрий сравнява светското знание, като го нарича външното познание (ἔξωθεν γνῶσις), с духовното познание, произхождащо от Божията благодат (ἐκ Θεοῦ χάριτος).

Външното, т.е. светското познание се придобива чрез слова (διὰ λόγων), чрез дискусии между учителя и учениците, и беседи на стареца. Начинът, по който се придобива знанието в античния свят, е много различен от съвременната епоха. Това, което го отличава, е основната роля на учителя и уважението към него, понеже възможностите му определят стойността на учението. Освен това, преданието и старостта на учението играят също важна роля и повишават ценността на учението.

5. Гностикът като духовен ръководител и съвършен християнин

Според Евагрий Понтийски гностикът е праведен и свет човек, син на Иисус Христос, осиновен от Него чрез Светия Дух⁹¹. Той е доказал себе си като достоен за Божието познание, придобил е добродетелите и вече може да ръководи други хора в духовния възход, т.е. той е духовен отец. Той вече е в състояние на безстрастие, в здраво и естествено състояние на душата, което води до израстване семената на добродетелите⁹².

Понтиецът определя гностика като учител и лекар на душите; той лекува страстите, които представляват болести на душата. Целта е да отведе и други събрата до здравето на душата, т.е. до безстрастието: „Несъзнателно той излекува себе си, този, който изцелява другите чрез Господа; гностикът носи лекарство за ближния си, доколкото може, но непременно лекува и себе си“⁹³. Следователно гностикът следва примера на Христос, Когото Евагрий определя като „Лекар на

⁹¹ Évagre le Pontique, *Scholies aux Proverbes* (SC 340, 260).

⁹² W. Frankenberg, *Επιστολαί*, η, 579.

⁹³ Évagre le Pontique, *Le Gnostique* (SC 356, 150).

душите“. Причината е, че Той знае какви лекарства водят от порока до добродетелта, и от невежеството до познанието⁹⁴.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Богословието в контекста на „Гностическите глави“: третата степен на духовния възход

1. Съдържание и същност на „Гностическите глави“

Гностическите глави (Κεφάλαια Γνωστικά) е третата и най-сложна творба на Евагрий Понтийски в трилогията му, която е посветена в монашеския живот. Тя се състои от шест книги и всяка една е разделена на 90 глави. Църковният историк Сократ Схоластик споменава *Гностическите глави* в своята *Църковна история*. Всъщност тази творба следва *Антиретик* (Ἀντιρρητικός)⁹⁵. Заглавието ѝ се е превърнало в образец във византийската духовна литература, като обозначаващо произведения, писани под влиянието на Евагрий. Също така св. Варсануфий Велики, монах занимаващ се с ученията на Ориген, Дидим и Евагрий, е запознат с произведението на Евагрий⁹⁶.

От всичките творби на Евагрий Понтийски *Гностическите глави* са най-неясни и тайнствени, защото ученията, съдържащи се в тази творба, се изказват посредством загадки. По този начин те остават достъпни само за онези, които са достойни да ги разберат, т.е. за онези, които са достатъчно напреднали по пътя на духовния възход, за да могат да ги възприемат. Поради това *Гностическите глави* са съставени с такива форми на изразяване, които поканват читателя да открие истината и да съзерцава върху тях. Евагрий Понтийски формулира мисълта си в редица на изречения, т.е. глави, които често са големи фрази, представяйки едно учение. Въпреки това, не съществува пряка връзка между отделните глави. Всяка е самостоятелна, посветена на едно единствено учение, което се представя по

⁹⁴ W. Frankenberg, *Ἐπιστολαί*, μβ', 595.

⁹⁵ Σωκράτης Σχολαστικός, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* (PG 67, 516 B).

⁹⁶ Βαρσανούφιος, *Διδασκαλία τῶν Ὁριγένους, Εὐαγγελίου καὶ Διδύμου φρονημάτων* (PG 86, 892).

обобщен начин. Следвайки примера на библейските притчи, много от главите приличат на загадки, провокиращи мисълта на читателя.

2. Тринитарното богословие в Ориген и Евагрий Понтийски

Относно Евагрий Понтийски често се приема, че поддържа субординалистичния възглед за Христос и поради това – че за понтиеца Той не е единосъщен на Светата Троица. Все пак обаче тази интерпретация не е точна и се основава главно в погрешното четене на *Гностическите глави* (6.14), които, ако се прочетат правилно и задълбочено, имат напълно противоположен смисъл. Евагрий не смята Христос за неединосъщен на останалите Лица на Светата Троица, а по-скоро показва, че се противопоставя на този възглед и възприема Господ Иисус Христос в Неговата божествена природа като Бог, единосъщен на Отца. Христос в своята божествена природа е Син, докато в човешката Си природа е истински човек. Затова понтиецът казва, че Иисус Христос притежава Бог Слово в Себе Си. Това ясно посочва божествената природа на Христос. По същия начин в творбата *Размишления* (Σκέμματα), смятана за допълнение на *Гностическите глави*, Евагрий Понтийски споменава, че Христос *като* Христос притежава същностното познание, а *като* Творец притежава логосите на вековете, и *като* безтелесен – логосите на безтелесните същества⁹⁷.

3. Предсъществуването на душите

Според Евагрий Понтийски първото сътворение на Бога е сътворението на разумните същества, които първоначално са живели в единство и единомушие с Бога. Всъщност те са били съединени със същностно познание. Това обаче състояние е било нарушено поради небрежието на умовете, т.е. техният свободен избор е бил да се отдалечат от същностно познание. След това умовете са паднали в реда на душите и по този начин Бог ги снабдил с тежки и смъртни тела. Тази промяна обозначава второто сътворение, което е резултат на първата присъда, проведена от Христос, който раздели разумните същества на ангели, човеци и демони според тежестта на падението им. Това второ сътворение не се смята за

---

⁹⁷J. Muyltermans, „Evagriana“, *Le Muséon* 44 (1931), 37–68.

нещо зло или за наказание, а по-скоро се определя като промислителния план на Бога за възстановяване на душите в порядъка на умовете⁹⁸. Самият Христос е извършителят на второто сътворение и на всички еони, всеки от които, свършва с присъда, т.е. всеки еон започва от края на предходния и присъдата, която следва, е последната отсъда. Според тази присъда Бог определя ролята и вида на тялото, което ще обладава всяко разумно същество през новия еон, във основата на духовния възход през предишния еон⁹⁹. В този случай разбираме, че тежките тела и материалното сътворение съществуват поради промишлението на Бога. Господ Иисус Христос също се е въплътил, Той приел смъртно тяло, докато преди да дойде на земята, е имал ангелско тяло и с възкресението Си е разкрил тялото, което хората ще имат¹⁰⁰. Освен това, Евагрий Понтийски смята, че смъртните тела и душите им са благо средство за падналите умове да бъдат възстановени в бъдещето и затова предупреждава всички, които мразят плътта, че по този начин мразят и Твореца¹⁰¹.

4. Видовете съзерцание и логосите на съществуващите неща

Когато човек напредва в деянието, душата постепенно възхожда от външното наблюдение на нещата към съзерцание на техните логоси. Това е, което Евагрий Понтийски определя като природно-естествено съзерцание (θεωρία φυσική). Природното съзерцание се идентифицира със съзерцанието на сътворените неща. Една от последиците от съзерцанието на тази променлива действителност е осъзнаването на нейната неустойчивост и затова се нарича „суета на суетите“¹⁰². Тази настояща действителност не е крайна-окончателна, а е предназначена за онези посветени, които са удивени от съзерцанието на този създаден свят. Това удивление може да се отнася до ентузиазирани естетически отклик на величието и красотата на естествения-природния свят, което в този контекст може да се разглежда като страстен отклик и да не се основава на окончателното познание на

⁹⁸ W. Frankenberg, *Κεφάλαια Γνωστικά* III.53, 225.

⁹⁹ An. Guillaumont, *Les Six Centuries des Kephalaia Gnostica d'Évagre le Pontique*, III.26, 107 ;Ibid. II.75, 91;Ibid. III.38, 113; ; Ibid. II.59, 85.

¹⁰⁰ Ibid. IV. 41, 155.

¹⁰¹ Frankenberg ed., Euagrius Ponticus, *Κεφάλαια Γνωστικά*, IV.60, 299.

¹⁰² Joshua Gareth Lollar, “To See into the Life Of Things The Contemplation of Nature in Maximus the Confessor’s Ambigua to John Vol. 1“, (Докторска теза University of Notre Dame IN, 2011): 177.

Светата Тройца. Такова удивление относно преходните явления е възможно само за онзи, който не е достигнал до познанието на Светата Тройца и не познава необходимостта от преодоляване на лекарствата ¹⁰³. Освен това логосите, тези структурни и промислителни принципи на действителността, се дават като лекарство за душата, защото тя трябва да бъде съвсем изцелена, за да вкуси познанието на Светата Тройца. Всъщност логосите на съществуващите подготвят ума за приемането на Божието познание¹⁰⁴.

Трябва още да отбележим, че Евагрий Понтийски предвижда няколко етапа, отнасящите се до духовното съзерцателно познание. Докато съвършенството се състои от духовното познание на Светата Тройца, т.е. на самия Бог, човекът може да постигне това познание чрез съзерцателен възход от по-ниски съзерцателни степени, от които природното съзерцание е първото. Глава

I.27 от *Гностическите глави* съдържа най-разширената версия на учението за съзерцанието. То се състои от пет главни съзерцания и четири редове на логоси като обект на съзерцанието. Първо, Евагрий определя най-високия съзерцателна степен, след което описва по-ниските. Понякога понтиецът определя духовното познание по-широко. От едната страна като природно съзерцание (θεωρία φυσική), а от другата като познание на Бога (γνώσις Θεοῦ). Julia Konstatinovsky твърди, четези пет съзерцания са подредени в йерархичен ред, от най-високото до най-ниското¹⁰⁵. Несъмнено съзерцанието на Светата Тройца се намира в най-високата степен, обаче не е ясно защо съзерцанието на Промисъла се намира в по-нисък етап от съзерцанието на Отсъдата или на телесните същества

5. Сапфирната светлина на ума

Появяването на сапфирната светлина в ума е централният топос на Евагриевата мисъл – там, където напредналият в духовния възход преминава от света на сетивното възприятие към видението на небесната светлина. Евагрий Понтийски е първият християнски писател, занимавал се толкова подробно с опита в светлината. Можем само да го сравним с Плотин, който описва подобни

---

¹⁰³ Ibid., 178.

¹⁰⁴ Ibid., 179.

¹⁰⁵ Julia Konstantinosky, *Evagrius Ponticus: The Making of a Gnostic*, 48.

мистични опити и видения, но в езически неоплатонически контекст. Разбира се, това не означава, че двата опита се идентифицират. Напротив. Според Евагрий появата на собствения блясък (οἰκεῖον φέγγος) в ума има пряка връзка с постигането на безстрастие, т.е. безстрастието е основната предпоставката за този опит.

Монахът е достоен да види този блясък чрез аскетичната борба, чрез постоянния подвиг и Божията благодат. Безстрастието предизвиква любовта на Бога, който изпраща светлината Си в ума на монаха, а монахът по време на чистата молитва познава, че е превърнал ума си в място на Бога. Следователно като място на Бога се определя безстрастният ум, който е преодолял насладите на сетивата и е научил да съзерцава логосите на всички твари, да отличава във всяко нещо връзката му с волята на Божията Премъдрост – т.е. да чете книгата на природата, да разбира духовната дейност на всички същества, истинския смисъл на живота им. Умът се превръща в място на Бога като приема небесната светлина след деянието и степента на съзерцанието.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В процеса на изследването на аскетичното учение на Евагрий Понтийски достигнахме до следните важни изводи.

Първо: важно е, че може да се установи ролята на понтиецата в оформянето на християнската аскетика. Това е от основно значение за актуалността на нашата тема. Учението му определя целия аскетичен път и развитие на монаха от деянието до природното съзерцание, и до съвършенното състояние на богопознание чрез видение на светлината. Възност учението му предлага начин на живот според Бога, по Бога, съгласно Бога, което от една страна не е извън историята, но пък едновременно с това – не обръща внимание на историята. В рамките на първата задача на работата, се установи приблизително хронологията на жизнения път на Евагрий Понтийски, доколкото позволяват известните нам

извори. По-този начин можем да установим основните влияния върху творчеството му и пътя на развитие на неговите идеи, показващ тези конкретни влияния.

Втората задача на настоящия труд се заключава в изясняването на първата степен на духовния възход, т. нар. „деяние“ (πρακτική, πράξις). Неговото изясняване, според настоящото изследване, показва конкретния път към духовното възхождение, водещо към Бога. Както видяхме, Евагрий Понтийски използва терминологията на стоицизма, за да опише пътя на деянието. Мислителят е дълбоко повлиян от философията на Късната античност в терминологично отношение, но за него това, което има значение, не е само преодоляването на страстите, а връзката на човека с Бога. Тук той изпъква като ярък християнски мислител. Тъй като преодоляването на страстите е само средство за осъществяване на тази връзка, която в крайна сметка има дълбоко сотириологично значение.

Решението на третата задача на настоящия труд показва, че учението на Евагрий Понтийски не е спекулативно, а има пряка връзка с наставническата дейност на този, който вече е опитен монах и може да води начинаещите аскети по пътя на деянието. В тази връзка книгата *Гностик* може да се определи като наричник за духовните учители. Според понтиецата такъв учител трябва да има конкретни умения, за да може да е полезен на учениците си. Трябва да знае какво точно ще им открие, за да могат да продължават по пътя на деянието.

Четвъртата задача на този труд се състои в реконструкция и анализ на най-сложната творба на Евагрий Понтийски – *Гностически глави* (Κεφάλαια Γνωστικά). Чрез анализирането и критичното разглеждане на двете версии на текста – S1 и S2, беше възможно да се определят основните положения, съдържащи се в тази творба. За Евагрий Понтийски този свят е опитното поле за възвръщане към Бога. Понеже чрез петте съзерцания вярващият се отдалечава от телесните същества и се вгълбява в дълбините на душата, където като в огледало блести светлината на Божията благодат. Вярващият първо съзерцава отсъдата и Божия промисъл, след това логосите на телесните и безтелесните същества, и стига до съзерцанието на Светата Троица. Началото е винаги природното-

естественото съзерцание (θεωρία φυσική), а краят – познанието на Бога (γνώσις Θεοῦ). Истинската свобода е единствено изходът от материалната действителност, която съществува поради промисъла на Бога и зависи от Него, без да притежава собствена стойност. Концепцията за сапфирната светлина, която е централна тема на Евагриевата мисъл, носи определено сходство с подобно учение на Плотин. Все пак тя е изцяло поставена тук върху основата на християнския монашески опит. Тази светлина се появява по време на чистата молитва, която се определя като разговор с Бога, помагач на ума да се съсредоточи, за да може изходът от света и сетивните неща да се превърне в начин на живот и така човек като нематериален да встъпи в Бога, който също е нематериален.

Така можем да се направи обобщение, че в степенята на деянието, човекът се бори срещу помислите (λογισμοί) и основната му цел е да се очисти от страстите (πάθη). Това означава, че трябва да преодолее злите помисли и да постои в придобиването на добродетелите. По този начин ще може да постигне безстрастието (ἀπάθεια). В степенята на естествено съзерцание (φυσική θεωρία) човек вече е напреднал и тогава познава логосите на съществуващите неща. Освен това, той вече е готов да преподава и други практикуващи, които се намират в степенята на деянието/праксиса. Последната степен е тази на богословието (θεολογία). Всъщност това е върхът и крайната цел на духовния възход, където умът на човека съзерцава Божията светлина. Умът на човека се превръща в обиталище на Бога и по този начин човекът познава Бога.

IV. САМООЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

1. Изследването е първият извършен у нас цялостен опит да се представи подробно животът и аскетическото учение на Евагрий Понтийски.
2. В резултат на извършените анализи и изследвания бяха разяснени аспектите на понятието „безстрастие“, което играе важна роля в цялото православно

аскетическо богословие и се вписва в учението на Евагрий Понтийски. Чрез това понятие се изразява преодоляването на страстите, състояние, което помага на човека да приближи Бога.

3. Това е първият опит в съвремените патрологични изследвания да се реконструира систематично учението на Евагрий Понтийски относно духовния възход на човека към Бога, като се вземат предвид най-новооткритите съчинения на понтиецата.

4. За разлика от останалите изследвания в областта, в настоящия труд се установи, че освен три различни степени на духовния възход, съществуват и пет различни видове съзерцание, които от материалното водят към нематериалното. Евагрий Понтийски е първият християнски писател, който се занимава подробно с опита на появяването на светлина в човешкия ум.

5. Беше открито влиянието на Плотин върху евагриевото учение за светлината и се описваха подробно характеристики на това учение. Според понтиецата появата на собствения блясък (οἰκτιρὸν φέγγος) в ума има пряка връзка с постигането на безстрастие, т.е., безстрастието е основната предпоставката за този опит. Умът се превръща в място на Бога и е готово за да приеме небесната светлина.

V. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ

а. Свързани с темата на дисертационното съчинение:

„Униинието – старият демон в съвременната епоха“, сп. *Богословска мисъл* 1 (2016), сс. 85-99;

„Евагрий Понтийски: Богословието като начин на живот“, сп. *Богословска мисъл* 2 (2016), сс. 113-133.

„Христологията на Евагрий Понтийски“, сп. *Богословска мисъл* 1 (2017), сс. 89-126.

б. Други публикации:

Публикувани статии в *Терминологичен речник на Йоан Екзарх*, (София: Университетско Издателство „Св. Климент Охридски“, 2019) сс. 13,27,29,30,31,47-48,67,74,77,86-87,89,91,114-115,126,142,155-156,170-171,230,236.